İŞİTME ENGELLİ BİREYLERİ MESLEĞE HAZIRLAMA

Tevhide KARGIN*

Mesleğe hazırlanma çocukluk döneminden başlayarak ergenlik döneminin sonuna kadar şekillenen bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireyler aldıkları eğitim, aile ve çevre ile etkileşimin sonunda gelecekte hangi mesleğe yönelecekleri konusunda bir karara varırlar ve bu kararlarını gerçekleştirmeye yönelik bir eğitimden geçerler. İşitme engelli bireyler ise çocukluktan başlayıp ergenlik döneminin sonuna kadar geçen süreç içerisinde bir mesleğe karar verme konusunda bazı engellerle karşı karşıyadırlar. Bu engeller hem bu bireylerin sözel iletişimindeki güçlüklerinden kaynaklanırken hem de bu bireyleri mesleğe hazırlayıcı uygun programların olmayışından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de işitme engelli bireyler iletişim yetersizliği nedeniyle mesleki olgunlaşmaya ilişkin engellerle karşı karşıyadırlar. İşiten dünya ile iletişimlerinin sınırlı olması nedeniyle, birçok işitme engelli birey, aileleri, kardeşleri, arkadaşları ya da televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçlarıyla verilen meslekler e ilişkin bilgilerden yararlanamazlar (King, 1991). Böylesi bir durum ise işitme engelli bireylerin, işiten bireylerden, bir mesleğe ilişkin karar verme ve o mesleğe yönelik eğitim programına girme açısından daha dezavantajlı bir duruma sahip olmalarına neden olmaktadır.

İşitme engelli bireylerin sözel iletişimdeki güçlükleri nedeniyle, uygun mesleğe yönelme konusunda, hangi eğitim kademesinde olursa olsun, okuldan işe geçişte, özür ve özelliklerine uygun bir işe yerleşmeleri ve bu işte en yüksek potansiyele ulaşabilmeleri için bu bireylerin mesleki rehberlik ve mesleğe hazırlama programlarından geçmeleri gerekmektedir. Oluşturulacak mesleğe hazırlama programı ise bazı temel gerekleri yerine getirmelidir. Buna göre mesleki eğitim için yönlendirme yapan her okul (Reynold ve Mann, 1987):

1 . Engelli öğrenciye ve ailesine, mesleki eğitim programına yönlendirme yapmadan en az bir yıl önce, uygun mesleki eğitim fırsatları konusunda bilgi vermelidir.

* A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Araştırma Görevlisi

2. Herbir engelli öğrencinin mesleki eğitim programına katılmadan ilgileri, yetenekleri ve özel ihtiyaçları değerlendirilmelidir.

3. Özel servisler işitme engelli öğrencinin eğitim programına uyumunu sağlamalıdır.

4. Rehberlik ve psikolojik danışma ve mesleki gelişim aktiviteleri, profesyonellerce eğitilmiş danışmanlar tarafından gerçekleştirilmelidir.

5. Danışmanlık servisleri okuldan okul sonrası çevreye geçişi kolaylaştıracak biçimde düzenlenmelidir.

Gerçekten de mesleki eğitim için yönlendirme yapan okulların bu temel gerekleri yerine getirmesi ve her engelli öğrenciye bilgileri, yetenekleri ve özel ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirme yapması oldukça önemlidir. Böylesi bir yönlendirme okuldan topluma geçişte ortaya çıkabilecek sorunları azaltacaktır. Çünkü sağlanan rehberlik hizmeti ile işitme engelli öğrenciler uygun mesleğin seçiminde bu hizmetten yararlanamayanlardan daha fazla şansa sahip olacaklar ve okuldan topluma geçişte daha az engelle karşılacaklardır (Freeburg, Sandelbaugh ve Bullis, 1990).

Reynold ve Mann (1987)'de belirtildiği gibi, Astuto (1982), başarılı bir mesleki eğitim programının altı görünümünü belirlemiştir. Bunlar:

1. Mesleki araştırma
2. Mesleki değerlendirme
3. Eğitim
4. İş deneyimi
5. Bir işe yerleştirerek izleme
6. Destekleme

Bunlardan mesleki değerlendirme engelli bir bireyi mesleki eğitime yerleştirme için uygun program planı yapmayı ifade eder. Temel ögeleri şunları içerir:

1. Beceriler
2. Tutumlar
3. İlgiler
4. İş davranışları
5. Sosyal beceriler
6. Fiziksel kapasite

İşitme engelli bireyleri mesleğe hazırlayan programların bazı temel gerekleri yerine getirmesi gerektiğine ilişkin yukarıda belirtilen görüşlere karşın bu bireylerin mesleki özelliklerini dikkate alarak mesleğe hazırlayıcı programların oluşturulması çok eskilere dayanmamaktadır. İlk olarak 19. yy'lın başlarında Amerika'da işitme engelli bireylerin dış dünyadaki işlerde başarılı olabilmelerini sağlamak amacıyla bütün beceri alanlarında gelişimi hedefleyen okullar açılmıştır. Bu okulların kuruluş amacı yalnızca teknik eğitim programlarında avantaj sağlamak değil, diğer alanlarda da gelişimi hızlandırmaktır. İşitme engelli bireylerin mesleki eğitimlerini sağlamak için kurulan okulların temel felsefesi tüm gelişimi sağlamak ise de; tarihsel olarak bu okullar daha çok işitme engellilerde mesleki teknik becerileri geliştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu okullarda akademik becerileri geliştirmek ikinci planda ele alınmaktadır. (Moores, 1982). Oysaki günümüzde işitme engelli bireylerin öncelikle genel akademik eğitimden geçirilmeleri, ardından mesleki eğitim almaları görüşü benimsenmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında da engellilerin mesleki eğitim ihtiyaçlarına ilişkin çalışmalar yasalar çerçevesinde gelişme göstermiş ve bu yasalarda temel olarak iki genel konu üzerinde durulmuştur (Reynold ve Mann, 1987). Bunlar:

1. Engelli kişilere eşit mesleki eğitim fırsatı tanınmalıdır.

2. Mesleki eğitimin kalitesi arttırılmalıdır.

İşitme engelli bireylerin mesleki eğitimlerine ilişkin çalışmalar çok eskilere dayanmamakla birlikte bu bireylere sağlanan eğitim olanaklarında oldukça büyük gelişmeler görülmektedir. Ortaokul düzeyinden başlayarak bu bireylere sağlanan eğitim olanaklarını şöylece belirleyebiliriz:

İLKOKUL SONRASI EĞİTİM (ORTAOKUL)

Normal Okullar

Normal okullardaki işitme engelli öğrenciler iki grup oluştururlar.

1. İşitme cihazı taşıyan ve dudaktan okuma yapabilen çocuklar ki bunlar işiten çocuklar gibi katılım gösterirler.

2. Öğretmen desteğine ihtiyaç duyanlar.

İlk gruptakiler çok hafif, hafif ya da orta derecede işitme kaybına sahiptir ve işitme cihazlarıyla işitme düzeyleri normal sınırlara ulaşır. Diğer gruptaki işitme engelli öğrenciler tamamiyle kendi başına idare edemezler. Güçlük çektiği bazı konularda ve teknik dilde bir öğretmenden yardım almaya ihtiyaç duyarlar.

Özel Sınıf

Daha fazla özel yardıma ihtiyaç duyan işitme engelli öğrencileri biraraya getiren düzenlemedir. Bu düzeydeki çocuklar farklı yeteneklerde olabilirler ve farklı yardımlara ihtiyaç duyabilirler. Ortaokul eğitimini özel sınıfta bütün çocukların maksimum düzeyde yararlanabilmesi için organize etmek ilkokulda olduğu kadar kolay değildir. Öğrenciler alanlarında uzman ders öğretmenlerine ihtiyaç duyarlar.

Özel Okul

Bu tür okullara daha çok, çok ileri derecede işitme kaybı olan çocuklar için açılmış ilkokullarda eğitim gören öğrenciler katılırlar. Bu çocuklar iletişimin görsel kanalına ihtiyaç duyarlar. Bu yaşta oldukça ciddi bir ilke çocuğun öğrenmesini kolaylaştıracak yöntemin seçilmesidir.

Diğer bir ilke çocuk okuldan ayrılma yaşına ulaşmadan önce programın içeriğinin belirlenmesidir.

1939'dan önce işitme engelli öğrencilerin iş bulma güçlükleri birçok okul tarafından dikkate alınıyordu ve bu çocuklara mezun olma çağına ulaşmadan önce bazı beceriler kazandırılıyordu. Böylece okuldan sonra iş bulmaları daha kolay gerçekleşiyordu. Bu meslekler erkekler için fırıncılık, ayakkabı tamirciliği, terzi, ağaç işleri, matbaa; kızlar için çamaşırhane, terzi, genel ev işleri idi. 1954'ten sonra iş eğitimi programın dışında tutuldu. Bunun çeşitli nedenleri vardı. Bunlardan biri, bu çocukların daha çok genel eğitime ihtiyaç duydukları idi. İkincisi, çocuk belli bir iş konusunda eğitilse de bu ileride o işte çalışacağının garantisi olmaması idi. Bu nedenle de meslek eğitiminin okul sonrası verilmesi gereken bir eğitim olduğu, okulların görevinin bireye temel akademik becerileri kazandırmak olduğu vurgulanmaktadır.

İşitme engelli çocuklar için ilkokul sonrasında daha çok orta okul düzeyinde bizde ve dünyada varolan eğitim düzenlemeleri yukarıda kısaca belirtilmiştir. Şimdi okul sonrası eğitimde işitme engelli bireyleri mesleğe yöneltmek için yapılan düzenlemelerden bahsedilecektir.

OKUL SONRASI EĞİTİM

Bütün çocuklar yaşları 16'ya erişinceye kadar okulda eğitim almalıdır. Bu yaştan sonra ya yüksek öğrenime devam etmek için okulda kalırlar ya da okuldan ayrılarak bir işe başlarlar.

Birçok işitme engelli çocuk yaşı 16'ya erişse de okulda kalır. Çünkü okuma-yazmada beklenen düzeye erişememiştir. Ayrıca sosyal açıdan

da henüz olgunlaşmamış olabilir ve yetişkinlerin dünyasında yerini alabilmesi için bir ya da iki yıl daha eğitime ihtiyacı olduğuna inanılır.

İşitenler gibi işitme engelliler de bir an önce okuldan ayrılıp, para kazanmak için bir iş bulup çalışmayı isterler. İşe girmede daha eğitimli bireylere duyulan ihtiyaç nedeniyle günümüzde işitme engelli öğrencilerin iş bulmada daha genel eğitim ve yetiştirmeye ihtiyaçları vardır. Normal okulda okuyan birçok işitme engelli öğrenci okul sonrası eğitimlerinde problemlerinin diğer öğrencilerinkinden farklı olmadığının bilincindedirler. Bununla birlikte bazılarının okulda öğrendiklerinden farklı yüksek öğrenim güçlükleri vardır ve özel desteğe ihtiyaç duyarlar. Yüksek öğrenimde dil daha teknik daha hızlıdır (Reed, 1984).

Ayrıca okulunu bitiren birçok işitme engelli öğrenci daha fazla genel eğitime ihtiyaç duymaktadır. Çok ileri derecede engelli birçok öğrenci için hem iletişimi geliştirmek, gem akademik bilgiyi kazanmak, hem de sosyal becerileri edinmek ve bunları aynı zamanda kazanmak oldukça güçtür. Doğrudan işe girseler de onların hala genel eğitime ihtiyaçları vardır (Reed, 1984).

Gerçektende okul sontası özel eğitim gereksinimi uzun bir süreden beri hissedilmektedir. Bu gereksinimi gidermek için hangi yaşta ve düzeyde olursa olsun okul sonrası kurslar düzenlenmelidir. Bu kurslarda işitme engellilere dudaktan anlama, konuşma ve dil eğitimi verilmelidir. Ayrıca bu kurslarda işitme engelli bireyi yüksek öğrenime hazırlayıcı dersler verilmeli ve çok ileri derecede işitme kaybı olup hiç eğitim almamış bireylere de iletişimi kolaylaştırıcı yollar öğretilmelidir. Amerika' da düzenlenen çeşitli kurslarda çok ileri derecede işitme engelli ve hiç eğitim almamış bireylere total iletişim öğretilmektedir.

Ülkemizde de yaşları 16 ile 45 arasında olan işitme engellilere Milli Eğitim Bakanlığı'nca sözel iletişimi amaçlayan kurslar düzenlenmektedir.

İŞE GİRME

İşitme engelli bireylerin uygun mesleki kararı verebilmeleri için ortaokulu bitirdiklerinde yeteneklerinin ve ilgilerinin bilinmesi gereklidir. Öğretmenler ve mesleki danışmanlar ailenin ve çocuğun görüşlerini de alarak çocuğun yapabileceği işlerin profilini çıkarırlar. İletişim düzeyi ve tipi, yönelim ve potansiyeli, kişiliği ve istekleri, sosyal ve duygusal olgunluğu gerçekçi bir profil çıkarmak için bilinmesi gereken bilgilerdir. Bu profil daha sonra iş imkanlarıyla karşılaştırırlır. Tüm bu bilgilerin sonunda işitme engelli bireyin özür ve özelliklerine uygun bir işe girmesi için karar verilir (Reed, 1984).

Çoğunlukla işitme engelli mezunlar bir işe girerler ancak burada önemli olan ne çeşit işlerin bu bireylere uygun olduğudur. Bu konuda bireylerin hem okul sonrası eğitime hem de işlerin özellikleri konusunda rehberliğe ihtiyaçları vardır. Örneğin birçok işitme engelli birey telefon kullanmada ya da çok fazla iletişim gerektiren işlerde başarısızdırlar. Sempati ve anlayışla yaklaşıldığında ve uygun teknik düzenlemelerle bu güçlüklerin üstesinden gelinebilir. Bununla birlikte işitme engelli bireylerin karşılaştığı bu çeşit güçlükleri en aza indirgemek için uygun işin seçilmesine, ilerlemeleri için optimal durumların yaratılmasına, okul programlarının buna göre düzenlenmesine, okul sonrasında işe ve yüksek eğitime hazırlayıcı derslerin verilmesine gereksinim vardır.

Okulu bitiren ve rekabet gerektiren işlerin bulunduğu bir dünyada yaşamaya hazır olmayan işitme engelli bireyler bu tip kurslara ihtiyaç duyarlar. Bu kurslar onların okur-yazarlık ve sayısal bilgi düzeylerini en yüksek düzeye çıkarmaya yardımcı olabilir. Ayrıca yaşam yolları hakkında daha fazla bilgi ve sosyal olgunlaşmalarının gelişmesine yardımcı olabilir. Bunların dışında da ev ekonomisini, aile hayatını anlamalarına ve işe hazırlanmalarına destek sağlayabilir.

Birçok işitme engelli öğrenci bu çeşit kurslara girebilir. Bu kurslar onlara belli bir iş konusunda beceri kazandırabilir. Ancak bu tip kurslara girmeden önce bireylerin mesleki rehberlik almış olmaları oldukça önemlidir. Çünkü bu rehberlik öğrenci potansiyelini, kişiliğini, ailesinin isteklerini dikkate alır ve önerilerini buna göre verir.

ÜLKEMİZDE DURUM

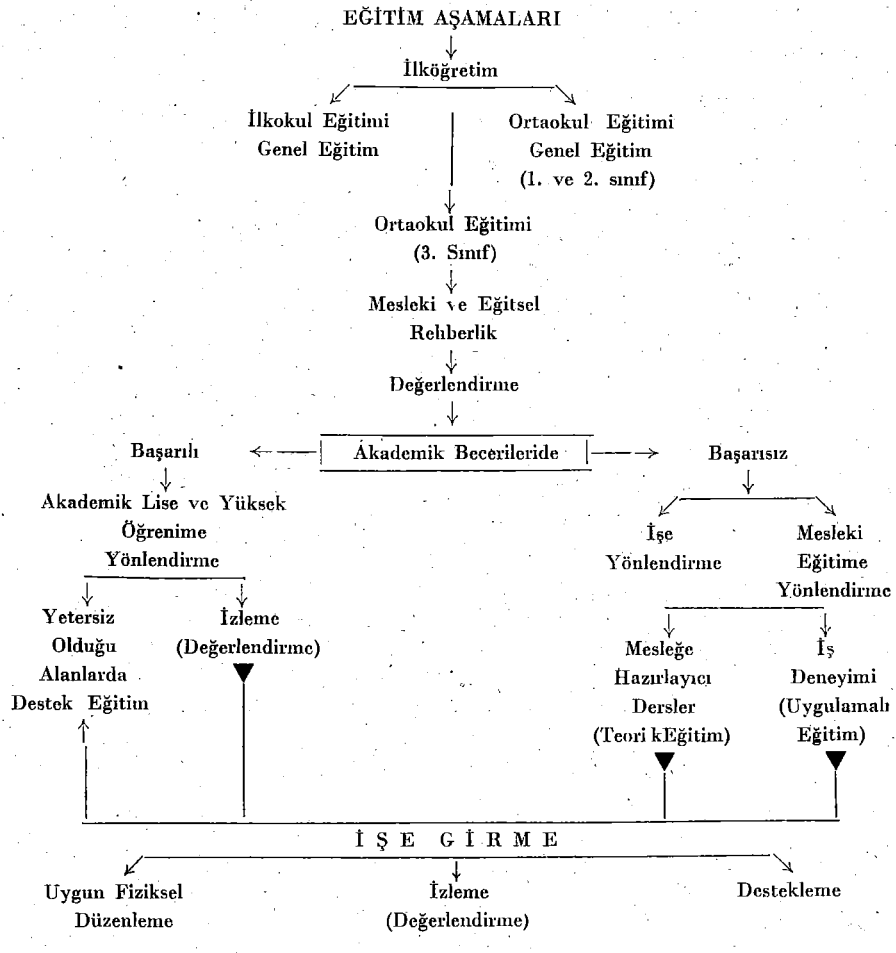
Ülkemizde işitme engelli öğrenciler için mesleki eğitim veren okul dışı kurumlar bulunmamaktadır. Mesleki eğitim ortaokul eğitimi ile birlikte yürütülmekte, çocukların ilgi yetenek ve özel ihtiyaçlarına göre yönlendirme yapılmamaktadır. Ayrıca ortaokul eğitimi ile birlikte yürüyen mesleki eğitimde de çocuklar çok sınırlı mesleklere yönlendirilmektedir. Ortaokul sonrasında işitme engelli çocukları mesleğe hazırlayıcı kurslar bulunmamakta ve bu çocuklar işiten çocukların eğitim gördüğü meslek liselerinde eğitim görmektedirler ki bu eğitimden ortaokulu bitiren her çocuk yararlanamamaktadır. Yararlansalar da ortaokulda verilen mesleki eğitimle meslek liselerinde verilen eğitimin birbirinden çok farklı oluşu işitme engelli çocukların başarısız olmalarına yol açmakta ve bu durum bu çocukların eğitiminde önemli bir sorun oluşturmaktadır.

Ülkemizde engellilerin bir işe yerleştirilmelerinde karşıllaştıkları sorunlara ilişkin İş ve İşçi Bulma Kurumu (1991)'nun yayınladığı ra-

porda engellilerin eğitim yetersizliği, bir mesleklerinin olmayışı, işverenlerin engelli bireyleri çalıştırmak istemeyişi karşılaşılan sorunlar arasındadır.

İşitme engelli bireyleri mesleğe hazırlama konusunda bazı gelişmeler olmakla birlikte, ülkemizde bu bireyleri sistemli bir biçimde mesleğe hazırlayan programlar bulunmamaktadır. Bu alanda istendik gelişmenin sağlanabilmesi için işitme engelli bireyleri mesleğe hazırlayıcı bir modelin oluşturulmasına gereksinim vardır. Bu gereksinimi gidermek için aşağıdaki gibi bir modelin oluşturulması önerilebilir.

MESLEKİ EĞİTİM MODELİ

Bu modele göre, işitme engelli öğrenciler ilkokul eğitimi ile ortaokul eğitiminin birinci ve ikinci sınıflarında okuma-yazma, aritmetik, sözel iletişim alanlarında temel ve akademik becerilerin geliştirilmesine yönelik genel eğitimden geçirilmelidirler. Ortaokul üçüncü sınıftan itibaren eğitsel ve mesleki rehberlik çalışmaları ile bu çocuklar, ilgileri yetenekleri ve özel ihtiyaçları doğrultusunda değerlendirilmelidirler. Oysaki günümüzde bu yönlendirme ilkokul sonrasında yapılmakta, ortaokul eğitiminden yararlanamayacak durumda olanlar sanat ortaokuluna gönderilmekte, diğerleri de genel ortaokul eğitiminden geçmektedir. Bu modele göre yönlendirmenin daha erken sınıflarda yapılmayışının nedeni bu çocukların okuma-yazma, aritmetik ve sözel iletişim becerilerinde işiten akranlarına göre geriliklerinin olmasındandır. Bu durumda ilkokul ve ortaokulda bu becerileri kazandırma yolunda bir eğitim verilebilir. Ortaokul üçüncü sınıfta yapılan yönlendirme sonunda bu çocuklar eğer akademik becerilerde başarılı iseler akademik lise ve yüksek öğrenime devam edebilirler. Bu aşamada bu tür öğrenim kurumlarına devam eden çocuklara yetersiz olduğu alanlarda destek eğitim verilmeli ve bu çocukların başarıları izlenerek değerlendirilmelidir. Eğer çocuklar akademik becerilerde başarısız iseler bu durumda işe ya da mesleki eğitime yönlendirme yapılmalıdır. Mesleki eğitime yönlendirme yapılan bireylere mesleğe hazırlayıcı dersler ile uygulamalı düzeyde iş deneyimi birlikte sağlanmalıdır. Hem lise ve yüksek öğrenim sonrası hem de mesleki eğitim sonrası bir işe giren bireylerin çalıştıkları yerlerde başarılı olabilmeleri için uygun fiziksel düzenleme yapılmalı, bu bireyler izlenmeli ve ihtiyaç duydukları alanlarda gerekli destek verilmelidir.

Kaynakça

Freeburg, J., J. Sandelbaugh, and J. Bullis, (1990) "Barriers in Schol–to–Community Transition". *American Annals of Deaf*, Vol. 136, No. 1.

İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü (1991). *Sakatların İstihdam Sorunu*. Yayın no: 259.

King, S. (1991). "Comparing Two Causal Models Of Career Maturity for Hearing–Impaired Adolescents". *American Annals of Deaf*, Vol. 135, No. 1.

Moores, F., D. (1982). *Educating The Deaf*. Houghton Mifflin Company, Boston.

Reed, M. (1984). *Educating Hearing–Impaired Children*. Open Universty Press.

Reynold, R,C. and L. Mann (1987). (Ed). *Encyclopedia of Special Education*. A Reference for the Education of the Handicapped and other Exceptional Children and Adults. John Willey and Sons Inc.